

Falsificar per obtenir poder

El monestir de Banyoles i l'intent d'usurpar la jurisdicció feudal

El monestir de Sant Esteve de Banyoles va tenir una llarga sèrie de conflictes amb la vila i la rodalia, derivats de la pretensió dels abats de tenir riqueses i tot el poder feudal sobre la gent: va mantenir els pagesos lligats a la servitud, la vila sense representació en les Corts, i tota la població sotmesa a la doble jurisdicció alta i baixa fins al segle XIX; tot això amb violència (l'abat Guillem de Pau va empresonar, ajudat per cent ballesters, els jurats de la vila) i amb un reguitzell de judicis.

JOSEP MARIA REYES VIDAL > TEXT I FOTOS

En l'inici d'aquest poder, materialitzat en la plena jurisdicció («mer i mixt imperi», en la terminologia del moment) hi ha una usurpació, obtinguda amb la falsificació d'un seguit de documents suposadament del segle XI, començant per una «butlla papal» de 1017, que l'abat Arnau de Vallespirans va intentar fer valer a final del segle XIII.

A les Corts de Barcelona de 1283, sota la pressió de la guerra de Sicília i de la defensa del regne contra la invasió francesa, el rei Pere el Gran va haver de legalitzar les usurpacions de jurisdiccions (mer i mixt imperi) fetes per senyors feudals en regnats anteriors.

El mixt imperi o baixa justícia permetia perseguir i castigar delictes contra particulars, que comportaven penes lleus de presó temporal, multes (d'aquí la importància econòmica del dret de fer justícia), exposició al costell i flagel·lació pels carrers. S'aplicava a

baralles sense ferides greus, petits robatoris, enganys.... Era un atribut típic de totes les senyories feudals, però implicava un servei militar al comte-rei.

Pel contrari, el mer imperi o alta justícia actuava en casos de delictes greus contra el rei, el país, la seguretat general, etc. (assassinats, ferides greus, assalts armats pels camins reials, falsificació de moneda...). Comportaven presó perpètua, amputacions o mort (i per això aquesta jurisdicció representava un potencial de dominació pel terror molt important). Era l'atribut exclusiu de la sobirania, i per això els comtes-reis la reservaven per a ells mateixos fins al segle XIII.

El rei En Jaume denegava el mer imperi a l'abat i també el mixt imperi, si bé li ofería la possibilitat de comprar aquest darrer, tracte que finalment l'abat acceptà per 10.000 sous

>> *Les extravagàncies dels abats de Sant Esteve podien arribar a fer construir un vaixell a Palamós i arrossegar-lo fins a l'Estany per poder passejar, i commemorar la facècia amb una pedra esculpida a la façana del monestir. Abadiat de fra Martirià de Prats (1505-1510).*

Ara, el rei En Pere es veia obligat a modificar les relacions feudals contingudes als Usatges, i a condonar usurpacions dels senyors, fins i tot del

mer imperi. Va ser el moment que va aprofitar fra Arnau de Vallespirans per reclamar, en base a «venerables» documents antics, tant el mixt com el mer imperi sobre Banyoles i el territori circumdant.

Era una pretensió estranya, ja que feia tan sols trenta anys el monestir havia comprat el castell termenat de Porqueres (que tenia jurisdicció), i en la venda constava clarament que no s'inclouïen ni la baixa ni l'alta justícia, i, a més, no es va demanar al rei que confirmés la venda, cosa absolutament imprescindible si hagués comportat un canvi de titular de les jurisdiccions.

Sigui com sigui, la reclamació de l'abat va donar lloc a un procés de 10 anys que va acabar fallant el prestigiós jutge reial fra Jaume de Bianya, ja en temps de Jaume II el Just. El 24 d'abril de 1296, examinats els documents del monestir, la sentència acceptava la pretensió abacial sobre el mixt imperi, però rebutjava la reclamació del mer

>> Altres despeses eren de més fàcil justificació: un hospital, una escola, un orgue... El 1758, l'abat fra Antoni Salvador va ordenar la construcció d'aquest orgue a Josep Boscà, artesà de Barcelona.

imperium (que xocava amb la legalitat tradicional dels Usatges, i més si el reclamava un monestir).

Es va presentar una apel·lació a la sentència per part dels procuradors reials (que negaven el dret de l'abat a la baixa justícia) i per l'abat, que va comunicar que portaria el plet al tribunal del Papa («va demanar Apòstols», en el llenguatge del moment), ja que pretenia reivindicar l'alta justícia en base a alguna concessió papal. El plet ara passava al judici del rei.

Els abats de Banyoles van fer redactar d'altres documents falsos, suposadament també del segle XI

El rei En Jaume va esperar un any i va donar sentència definitiva immediatament després de tornar de Roma (21 de maig de 1297). Denegava el mer imperi a l'abat i també el mixt imperi, si bé li oferia la possibilitat de comprar aquest darrer, tracte que finalment l'abat acceptà per 10.000 sous, amb la qual cosa renunciava a l'anunciat recurs al tribunal papal.

Una butlla falsa

El desenllaç suggereix molt clarament que el rei va verificar a Roma la validesa dels documents al·legats pel monestir i que va comprovar la seva inexistència.

Això ens permet identificar, gairebé amb seguretat, la suposada butlla del papa Benet VIII de l'any 1017 com a font de les pretensions de l'abat. De fet, no coneixem cap document anterior a aquest, dels conservats al monestir, on es parli de cap mena de dret jurisdiccional, i, en canvi, en la butlla

>> Una altra despesa lògica en un monestir és una obra que fomenti la devoció. Sant Esteve de Banyoles posseeix la famosa arqueta de Sant Martirià i el retaule de Santa Maria de l'Escala, fet per Joan d'Antigó entre 1437 i 1439, durant l'abadiat de Guillem de Pau, el mateix que va fer detenir amb cent ballesters els jurats de la vila.

>> D'una manera o altra, el final era el sepulcre. Però tampoc allà la vanitat abandonava els abats. Uns es feien sebollir en un ossari comú, d'altres en sarcòfags col·locats en arcòsols.

de 1017 apareix la «concessió papal» d'un mercat i de tota la justícia que calgui fer («*omnem iustitiam ibidem peragendam*»).

Lamentablement, l'original del document ha desaparegut, però en tenim una transcripció efectuada per l'arquebisbe Petrus de Marca i el seu ajudant Stephanus Baluzius a l'obra *Marca Hispanica* (1688), font fonamental per a la nostra història.

Haurem de referir-nos al contingut de la suposada butlla per identificar les raons per les quals no pot ser autèntica. Ens ajuda l'existència d'una butlla bessona, de la mateixa data, i expedida a l'abat Bonfill, de Sant Pere de Camprodon, mentre que l'altra té com a titular l'abat Bonfill de Sant Esteve de Banyoles (fet que ha permès suposar que un mateix abat regís els dos monestirs i hagués demanat dues butlles; tot i això, és més lògic suposar que, simplement, es va copiar a Banyoles la butlla autèntica de Camprodon).

La butlla de Camprodon no té cap problema en les fórmules, la terminologia emprada, l'abast de les concessions, l'ordre de les frases... Pel contrari, la suposada butlla de Banyoles conté molts elements impossibles: l'abat «obté» la salisparsa (impost que va ser creat en un concili de l'any 1031, a Sant Jaume de Galícia) en una parròquia; no anomena «alous» els quasi cent terrenys que es confirmen (quan la butlla de Camprodon anomena alous tots els 36. Totes les donacions fetes pels poderosos als monestirs eren béns posseïts en plena propietat, i, doncs, alous. Cap altre document del segle XI dels recollits a *Marca Hispanica* deixa d'usar aquell terme); apareixen paraules anacròniques («Porqueres» i no *Porcharias*; «oliberes» i no *olibarios/as*; «condaminas»...).

Aquesta obsessió pel poder va comportar conseqüències força negatives a Sant Esteve i a la població sotmesa: plets interminables i l'assassinat de l'abat Cartellà el segle XVII a mans dels mateixos monjos...

L'element més crucial, el dret a mercat i tota la justícia que calgui fer, està situat en un lloc erroni del document, on no es parla de Banyoles sinó de Sant Vicenç de Sallent. Aquesta frase és l'origen de tots els drets jurisdiccionalers posteriors. D'altra banda, el sol fet de la «concessió» papal de drets polítics implica una concepció anacrònica de superioritat del papat sobre els reis cristians en temes temporals, concepció impulsada tan sols a partir de la Butlla de 1079 *Libertas Ecclesiae*, del papa Gregori VII.

Més documents falsificats

Els abats de Banyoles van fer redactar d'altres documents falsos, suposadament també del segle XI, on s'anaven ampliant les usurpacions: al de 1078, on es recullen donacions en ocasió de la restauració del monestir, apareix una firma d'un rei Ramir que no va existir a Catalunya ni aleshores ni més endavant; en el de 1086, diversos bisbes «concedeixen», suposadament d'acord amb el comte de Besalú (que no signa), tots els drets jurisdiccionalers. Tots aquests documents devien ser produïts, o bé manipulats amb interpolacions, en el període 1283-1286, que és quan es presenten com a prova dels drets jurisdiccionalers que l'abat vol obtenir. El fracàs enfront de l'astut rei En Jaume II va fer que els abats posteriors haguessin de cercar com a nou camí per a aquest poder de la compra dels drets als reis.

Aquesta obsessió pel poder i les rendes va comportar conseqüències força negatives a Sant Esteve (i, per descomptat, a la població sotmesa): plets interminables, l'assassinat de l'abat Cartellà el segle XVII a mans dels mateixos monjos, segrest de la jurisdicció per la corona durant segles, enfrontaments i violències amb els ciutadans de Banyoles...

Després de la desamortització de 1835, a diferència de Montserrat o Poblet, el monestir no va recuperar més la vida monàstica: potser van pagar les conseqüències d'un comportament no prou edificant.

Josep Maria Reyes Vidal és membre del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.